

Erfgoed in de schijnwerpers

Lokale erfgoedzorg en podiumkunsten

Podiumkunsten zijn een eeuwenoude vorm van vermaak die nog steeds een belangrijke rol speelt in het dagelijkse leven van velen. Van het kleinste dorp tot de grootste stad: in heel Vlaanderen vinden we liefhebbers en beoefenaars. Er zijn groepen, gezelschappen en scholen die kunnen terugblikken op een jarenlange traditie, maar evengoed 'pop-upinitiatieven die een eenmalig project opzetten. De sporen die ze achterlaten en de tradities die ze in ere houden behoren tot een bijzondere categorie erfgoed. Wat kunnen we hier allemaal mee? Hoe zorgen we dat met het applaus niet ook de herinnering aan theatertalent of dansvregude uitsterft? En welke rol kunnen heemkundigen spelen bij de zorg voor dit erfgoed?

Erfgoedschatten achter de coulissen

De rekwisietenstock van NTGent © NTGent

In Vlaanderen gebruikt men 'podiumkunsten' doorgaans als een koepelbegrip voor theater, dans en tal van verwante disciplines, genres en vormen. We denken dan bijvoorbeeld aan mime, poppen- en figurentheater, straattheater, circus, volksdans, stildans, variété, comedy, musical, enzovoort. Bovendien spelen podiumkunsten vaak ook een rol in aangrenzende domeinen. Zo krijgen sommige dansgenres een plaats in een sportieve context, denk maar aan kunstschaatsen en ritmische gymnastiek. Of zijn ze een onlosmakelijk onderdeel van feestelijke tradities en rituelen in Vlaanderen en ver

daarbuiten, zoals het volksdansen of toneel in stoeten en processies.

Zo rijk als het veld van de podiumkunsten is, zo rijk is de waaier aan materieel en immaterieel erfgoed dat dit veld voortbrengt. Er is heel wat boeiend 'materiaal' dat voor, tijdens en na een voorstelling gegenereerd wordt. Denk aan de vele documenten, in papieren of digitale vorm, die getuigen van het recente of verre theater- of dansverleden. Administratieve en juridische documenten doen dit net zo goed als de artistieke neerslag in spelteksten, regieboeken, scenografische tekeningen en instructies voor technici. Beeldmateriaal – statisch of bewegend – kan een voorstelling prachtig evoceren. Of misschien is de perskritiek wel interessanter, net als de persoonlijke bespiegelingen van acteurs in hun dagboek of briefwisseling. Van bijzondere waarde kunnen ook die documenten zijn die een unieke inzicht geven in het creatieve proces: notitieboekjes, flarden dansnotatie, beelden of boeken die de theatermaker inspireerden.

Daarnaast zijn er natuurlijk ook de theater- en dansobjecten. Kostuums, poppen of maskers, scenografische maquettes of oude decordoeken, enzovoort. Deze objecten kunnen belangrijke getuigen zijn van bepaalde kennis en technieken, trends in het podiumkunstenlandschap of een bepaalde tijdperiode. En misschien geeft een schilderij wel een zeldzaam beeld van een rederijkersopvoering?

Een podiumkunstenarchief of -collectie biedt onteindig veel mogelijkheden om in het verleden van een vereniging te graven, de geschiedenis van het lokale toneel- of danslandschap te onderzoeken, herinneringen boven te halen en de artistieke evolutie van het gezelschap en de regio te zien. Al deze stukjes maken deel uit van een groter geheugen van de podiumkunsten in Vlaanderen.

Veel podiumkunstenpraktijken zijn bovendien gestoeld op een lange traditie en vereisen soms jarenlange training om specifieke technieken onder de knie te krijgen. In elke regio zijn er niet-tastbare

gewoontes en gebruiken te vinden die al generaties lang doorgegeven worden. Denk aan de vaardigheden voor het maken van houten marionetten, de kennis van de technieken van het mimespel, het lokale volkstoneelrepertoire, de traditionele volksdansen en terugkerende spektakels naar aanleiding van stoeten en feesten. Dit immaterieel podiumkunsten erfgoed is vaak kenmerkend voor een bepaalde streek en geeft kleur aan een steeds meer uniformiserend kunstenlandschap.

Heemkundigen, souffleurs voor erfgoedzorg?

Ondanks het voorgaande zijn slechts weinig lokale toneel- en dansverenigingen zich bewust van de potentiële erfgoedwaarde van de sporen die zij achterlaten en de tradities die ze volgen. Met de blik gericht op het volgende optreden, staat erfgoedzorg niet meteen op hun prioriteitenlijstje.

Het archief wordt vaak samengesteld vanuit een eerder praktisch oogpunt en omvat materiaal dat opnieuw kan worden ingezet voor een herneming of een nieuwe creatie. Uitpuilende dozen en een archief verspreid over verschillende locaties – bij de (bestuurs)leden thuis of elders – zijn zaken die velen bekend in de oren klinken. Beroep doende op vrijwilligers kennen amateurgezelschappen vaak een groot verloop van leden en een wisselend bestuur, waardoor kennis over de inhoud en de locatie van het archief verloren kan gaan. Typisch voor podiumkunsten erfgoed is bovendien dat het bestaat in alle vormen, maten en materialen. Denk maar aan grote decorstukken, fragiele kostuums of opnamen van repetities en voorstellingen. De zorg hiervoor vereist specifieke *knowhow* en soms jarenlange ervaring, waardoor archief- en collectiezorg een heuse uitdaging betekent voor kleine toneel- en dansgroepen.

Lokale podiumkunstenorganisaties kunnen dus best wel dat extra duwtje in de rug en een helpende hand gebruiken. Als bemiddelaars tussen lokale verenigingen en de erfgoedwereld staan heemkundigen in de ideale positie om podiumkunstenactoren attent te maken op het nut en de voordelen van een duurzame omgang met hun erfgoed. Een goed onderhouden archief kan namelijk een belangrijke inspiratiebron én hulpmiddel zijn bij de organisatie van een jubileumfeest (zie verder). Daarnaast

kunnen heemkundigen hun ervaring op het vlak van erfgoedzorg aanwenden om verenigingen bewust te maken van het belang van goede bewaaromstandigheden of om samen na te denken over praktische oplossingen. Door bijvoorbeeld decors, objecten of kostuums die niet kunnen worden bijgehouden grondig te documenteren kunnen ze later gereconstrueerd worden wanneer daar vraag naar is.

In de zorg voor podiumkunsten erfgoed staan heemkundigen en podiumkunstenorganisaties niet alleen. Een uitgebreid netwerk van professionele organisaties gespecialiseerd in erfgoedzorg staat klaar. De dienstverlening van Heemkunde Vlaanderen is gericht tot heemkundige kringen, lokale documentatiecentra en archieven, terwijl Het Firmament iedereen die te maken heeft met podiumkunsten erfgoed ondersteunt, begeleidt en adviseert. Met TRACKS, de online Toolbox en Richtlijnen voor Archief- en Collectiezorg in de Kunsten Sector, is er bovendien een uiterst handig instrument bijgekomen. TRACKS geeft een heleboel tips en richtlijnen voor het in kaart brengen van een kunstenaarsarchief en -collectie, het opstellen van een inventaris, het ordenen en het verbeteren van bewaaromstandigheden. TRACKS toont bovendien dat basiszorg voor archieven en collecties helemaal niet duur of tijdrovend hoeft te zijn. Met duidelijke afspraken kan bijvoorbeeld al heel wat bereikt worden. TRACKS geeft ook een overzicht van organisaties waar je terecht kan met specifieke vragen over het beheer, de bewaring of ontsluiting van kunstenerfgoed. Zowel heemkundigen en lokale documentatiecentra die een kunstenarchief of -collectie beheren, als podiumkunstenaars kunnen met TRACKS aan de slag.

Op zoek naar de wortels van podiumkunsten tradities

Zorg dragen voor het immaterieel podiumkunsten erfgoed vereist een heel andere aanpak dan de omgang met een archief en collectie. Want hoe kan iets dat leeft in de hoofden en handen van mensen bewaard worden? Om het voortbestaan van kennis, vaardigheden en praktijken te verzekeren dienen deze een actief onderdeel van het leven van vandaag te blijven. Met verschillende acties kan er naar gestreefd worden dat het immateriële erfgoed wordt doorgegeven aan volgende generaties en kan

evolueren. Volgens de 'Unesco-conventie voor het borgen van het immaterieel cultureel erfgoed' die in 2003 werd opgesteld, kan die erfgoedzorg bestaan uit het identificeren, inventariseren, documenteren, onderzoeken, sensibiliseren en doorgeven van immaterieel erfgoed. Het Firmament en een uitgebreid netwerk van erfgoedorganisaties staan ook hier klaar voor begeleiding bij het uitdenken van een erfgoedzorgplan op maat. Heemkundigen kunnen een belangrijke rol spelen door het onderzoeken en documenteren van podiumkunstenpraktijken in de streek. Als experts op het vlak van lokale geschiedenis zijn zij vaak op de hoogte van lokale podiumkunstengebruiken en kennen ze de plaatselijke theater- en danshelden.

De artikelendatabank van Heemkunde Vlaanderen (www.heemkundeartikels.be) toont dat er reeds veel onderzoek werd uitgevoerd. Er zijn tientallen bibliografische referenties te vinden over de geschiedenis van het lokale podiumkunstenleven, van kortere artikels tot zwaarlijvige publicaties. Dergelijke uitgaves zijn erg waardevol. Door ook de historische wortels te beschrijven stellen lokale historici liefhebbers en beoefenaars van podiumkunsten in staat podiumkunstenpraktijken en -tradities beter te begrijpen. Dit kan erg nuttig zijn bij het opstellen van een erfgoedzorgplan dat het voortbestaan hiervan als doel vooropstelt.

Inspiratie en tips voor heemkundig onderzoek naar podiumkunsten

Referenties die kunnen dienen als methodologische inspiratie en contextualiserende lectuur vind je in de artikelendatabank van Heemkunde Vlaanderen (www.heemkundeartikels.be) en in de rubriek Lees- en kijktips van Het Firmament (www.hetfirmament.be).

Interessante lectuur over podiumkunsten raadplegen kan, naast lokale bibliotheken, ook op volgende adressen:

- De Theaterbib van Opendoek, steunpunt voor amateurtheater, beschikt naast toneelteksten over een uitgebreide collectie naslagwerken van en over regisseurs, makers of acteurs, over spel- en maaktechnieken en over theatergeschiedenis in binnen- en buitenland (www.theaterbib.be).

- In Dans.Bib, het documentatiecentrum van het steunpunt voor amateurdans Danspunt, vind je dansbeschrijvingen, -bundels, -boeken en -tijdschriften en een grote collectie over Vlaamse en internationale volksdansen (www.danspunt.be/dansbib).
- Bij het Instituut voor Vlaamse Volkskunst (IVV) vind je tal van publicaties over Vlaamse volksdansen en vendelzwaaien (www.instituutvlaamsevolkskunst.be)
- De collectie van het voormalige Vlaams Theater Instituut, nu ondergebracht bij Kunstenpunt, bevat krantenartikelen, beeldmateriaal en andere documentatie over de Vlaamse podiumkunsten sinds de jaren tachtig. Daarnaast is er een brede collectie van onder andere disciplinespecifieke publicaties rond theater, dans of opera (www.kunsten.be).
- In het documentatiecentrum van het Vlaams Centrum voor Circuskunsten kan je honderden boeken, dossiers, naslagwerken, dvd's, strips, affiches en tijdschriften over circus inkijken (www.circuscentrum.be).

Ben je op zoek naar lokale historische bronnen? Lees dan zeker de tips die Staf Vos, medewerker bij Het Firmament, geeft in het artikel 'Verleiding of verheffing? Betekenisgeving aan dansende lichamen tot 1940' dat verscheen in 'Op het lijf geschreven: lichaam en erfgoed', *Tijd-Schrift*, 3 (2015) 62-77

Samen op de planken

Ultima Thule wekt het erfgoed van poppentheater Den Uyl tot leven met de voorstelling 'Van poppen en mensen' © Sarah Bauwens

Podiumkunsterfgoed kan interessant bronmateriaal zijn voor uiteenlopende publieksprojecten. Voor een toneel- of dansvereniging is een jubileum hét moment bij uitstek om het eigen verhaal en verleden in de kijker te zetten. Een ordelijk archief is uiterst handig bij de voorbereiding van deze feestelijkheden. Heemkundigen kunnen podiumkunstenactoren hierop wijzen of bij begeleiden. Tegelijkertijd kan heemkundig onderzoek dit feest inhoudelijk verdiepen en verbreden. Zo sloegen het Gentse Sabbattini-mimetheater, het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis dr. Maurits Gyseling (DSMG) en Heemkunde Vlaanderen de handen in elkaar ter gelegenheid van het 60-jarige bestaan van het theater en de 100ste verjaardag van zijn stichter Marcel Hoste (1912-1977). Het rijke archief dat het theater gedurende al die jaren had opgebouwd, werd geordend en geschoond door het DSMG. Door (oud-)spelers van de theatergroep te betrekken kon het archief van Hoste bovendien diepgaand ontsloten worden met onder andere een tentoonstelling.

Heemkundigen kunnen ook, als lokale cultuuranthennes, de waarde van podiumkunsterfgoed aantonen en projecten stimuleren. Zo bracht onderzoek van Heemkundige Kring Arsbroek heel wat nieuwe informatie aan het licht over de geschiedenis van het befaamde Brugs poppentheater Den Uyl. Volkskundemuseum Brugge besloot daarop haar collectie over het gezelschap uit de depots te halen en een vaste stek te geven in de museumopstelling. Samen werkten ze een veelzijdig project uit, dat resulteerde in een publicatie, workshops en

de online ontsluiting van foto's en verhalen. Daarnaast ging theatergezelschap Ultima Thule aan de slag met de verhalen en materialen voor de creatie van een nieuwe voorstelling. Het podiumkunsterfgoed krijgt zo de kans om zijn volle waarde en potentieel tentoon te spreiden. Dit unieke project was in 2015 bovendien een van de twee premiewinnaars van de Erfgoedprijs van de provincie West-Vlaanderen.

Zoals Ultima Thule toont, kan ook heemkundig onderzoek inspirerend bronmateriaal zijn voor podiumkunstenactoren. Zij bezitten het talent om iets creatief, artistiek of experimenteel te doen met erfgoed en geschiedenis. Ze kunnen maatschappelijk relevante inhoud vertalen naar een theatrale vorm en verbinding met het verleden maken op een hedendaagse manier. Dat kan gaan van re-enactment tot de creatie van een nieuwe voorstelling. Bij de herdenking van Eerste Wereldoorlog zorgde Heemkunde Kanne voor de inhoudelijke input en Theater Ozzy bracht het verhaal tot leven. En in Tessenderlo leerde het publiek tijdens een toneelwandeling van de Laakdalse Werkgroep voor Geschiedenis en Heemkunde (LWGH) over de plaatselijke legendes en volksverhalen via acteerkunsten van toneelgezelschap Pandora. Voor podiumkunstenactoren én heemkundigen bieden dergelijke samenwerkingen de kans om hun werk op een andere manier voor te stellen en nieuw publieken aan te trekken. En dat kunnen wij alleen maar toejuichen!

Doe mee!

Heb je ondertussen ook zin gekregen om je in te zetten voor podiumkunsterfgoed? Hier zijn enkele tips en suggesties:

Graag roepen we kringen op om een item rond de geschiedenis van lokale podiumkunsten in hun tijdschrift op te nemen en zo aandacht te vragen voor dit boeiende en veelzijdige erfgoed. Zo kunnen heemkundigen ook andere verenigingen bewust maken van het belang van podiumkunsterfgoed.

Zet je kring immaterieel erfgoed van jouw gemeente in de kijker in de Fier-Gazet van Heemkunde Vlaanderen en tapis plein? Vergeet de lokale dansschool of toneelclub niet!

Beheer je zelf een podiumkunstenarchief of – collectie? Of heb je al eens samengewerkt met een toneel- of dansgezelschap voor een erfgoedproject? Laat het ons weten, dan richten wij de schijnwerpers graag op jouw kring.

Wil je een publieksproject opzetten rond podiumkunstenerfgoed, maar weet je niet hoe? Surf naar www.hetfirmament.be en laat je inspireren door enkele interessante initiatieven, opgezet door liefhebbers of professionals uit binnen- en buitenland. Of neem contact met ons op, we denken graag mee na.

Het Firmament kan je contacteren op contact@hetfirmament.be.

Hanne Ampe
Het Firmament
Expertisecentrum voor het cultureel erfgoed van de podiumkunsten

